

De Baby

De fase van de baby of zuigeling begint bij de geboorte en eindigt rond de achttiende levensmaand. Eigenlijk begint de ontwikkeling al voor de geboorte. Het kind heeft zich in een periode van ongeveer 40 weken ontwikkeld van een klompje cellen tot een echt mensenkind. Uit onderzoek blijkt dat de foetus in de baarmoeder reageert op allerlei prikkels van buitenaf. Een foetus van 24 weken is in staat tot horen, zien en proeven. Het ongeboren kind reageert duidelijk op bepaalde geluiden, zoals de stem van de moeder of een bepaald melodietje. De foetus reageert eveneens als moeder of vader de handen op de buik legt. In feite kan dit al gezien worden als de start van de sociaal affectieve ontwikkeling.

Lichamelijke groei:

De lichaamsverhoudingen zijn bij een baby zeer ongelijk. Het hoofd neemt ongeveer een kwart van de totale lichaamslengte in beslag (bij een volwassene is dat een achtste). Aangezien de spieren nog onvoldoende ontwikkeld zijn, is het belangrijk om het hoofd en de nek van baby's goed te ondersteunen. Er is geen hals en de benen zijn relatief kort. Verder heeft een baby een zogenaamde gerolde houding, wat wil zeggen dat een baby een voorovergebogen houding heeft met gebogen armen en benen. Een baby heeft veel lichaamsvet, wat met name te zien is in de huidplooiën bij de gewrichten.

Baby's hebben tot ongeveer anderhalf jaar een opening midden boven op de schedel: de fontanel. Door deze opening is de schedel flexibel genoeg om door het geboortekanaal te kunnen. Het is bedekt met een sterk membraam dat voldoende bescherming biedt bij normale aanraking.

Als een baby drie tot vijf maanden is, beginnen de tanden tot ontwikkeling te komen. Ze kunnen daar last van hebben en verhoging krijgen. Ook kunnen ze dunnen ontlasting krijgen. Baby's bijten in deze periode graag op iets hards. Vanaf de zesde maand zie je de eerste tandjes verschijnen. De laatste komen als een kind ongeveer twee en een half jaar is.

Als het kind ongeveer anderhalf jaar oud is, is de babytijd en breekt de peuterfase aan. De gemiddelde is dan ongeveer 82 centimeter en weegt 12 kilo.

In deze fase van enorme lichamelijke groei is goede voeding erg belangrijk. In eerste instantie drinken baby's melk: bij de moeder of uit de fles. Een jonge baby kan nooit teveel voeding krijgen maar wel te weinig. Hij regelt zijn behoefte aan melk in principe zelf. Er zijn periodes waarin hij meer behoefte aan voeding heeft en periodes waarin die behoefte minder is. Vanaf ongeveer 6 maanden raakt de ijzervoorraad die een baby bij de geboorte heeft meegekregen op. Dan wordt het zaak om bij te gaan voeden.

Groeien gebeurt voornamelijk tijdens de slaap. De slaapbehoefte is per baby verschillend. Er zijn baby's die overdag veel slapen en in de avond of nacht wakker zijn en er zijn kleine baby's die al de hele middag wakker zijn. Meestal slapen baby's als zij met drie maanden op het kinderdagverblijf komen in vijf periodes op een dag en totaal zo'n 18 uur per etmaal. Als ze ongeveer een jaar zijn, slapen ze nog ongeveer 50 procent van de tijd. Dreumesen (anderhalf tot tweeënhalf jaar) slapen nog ongeveer drie periodes op een dag.

Zintuiglijke ontwikkeling:

De ontwikkeling van de zintuigen start al voor de geboorte, maar loopt na de geboorte nog een tijd door. Vlak na de geboorte ziet een baby vaag en onscherp. Hij kan namelijk nog niet accommoderen (verschillen in afstand zien). Vanaf een week of vier ontstaat dit langzaam maar zeker. Na ongeveer twee maanden gaat de baby meer gericht kijken en volgt een voorwerp wat heen en weer bewogen wordt. Na een week of vier is een baby in staat om kleuren te onderscheiden. Dit begint met rood. Rood blijft lange tijd de kleur waar baby's het meest op reageren. Na enige tijd kan de baby ook blauw, geel en groen uit elkaar houden.

Het gehoor is bij de geboorte al aardig ontwikkeld. De eerste uren en zelfs de eerste dag hoort een baby helemaal niets door het vruchtwater achter trommelvlies. Na drie dagen reageert de baby al op de stem van moeder die zich buiten het gezichtsveld bevindt. Als een

andere vrouw roept, reageert de baby niet. Bij de herkenning van moeder of andere belangrijke voorwerpen zoals een knuffel, speelt de geur een belangrijke rol. De gehechtheid aan een knuffel is voor een deel te verklaren door de vertrouwde geur. Een goed ontwikkeld reukvermogen is belangrijk voor de baby. Zo gebruikte de baby zijn reukvermogen om de borst van zijn moeder te zoeken.

Bij de ontwikkeling van de tastzin speelt vanaf het begin de mond een belangrijke rol. Met zijn mond neemt een baby voor het eerst iets van buitenaf in zich op. De baby kijkt met zijn mond door er een voorwerp in te steken. Het zuigen met de mond geeft baby lustgevoelens. Zo kan een speen uitkomst bieden als een baby zich onprettig voelt. De babytijd wordt daarom ook wel de orale fase genoemd. Oraal betekent via of met de mond.

Huid op huidcontact, vooral tussen ouders en baby, ervaart de baby als prettig en draagt bij aan een gevoel van veiligheid en er te zijn. Als de baby wat ouder is, maakt hij met zijn tast kennis met de eigenschappen van allerlei materiaal. De tastzin is belangrijk voor de cognitieve ontwikkeling. Rond, hoekig, glad, ruw, puntig, koud, warm hij komt het allemaal te weten door dingen te betasten.

Het vermogen om te ruiken is al snel ontwikkeld. Baby's herkennen de geur van de moeder. Kinderen houden eerst meer van zoet. Pas later leren zij andere smaken waarderen. Van scherpe geuren en smaken houdt een baby niet.

Cognitieve ontwikkeling:

Tijdens de zwangerschap blijkt het ongebooren kind al in staat om dingen te leren. Zo leert het reageren op de stem van de moeder en herkent het een vast melodietje.

Na de geboorte ontwikkelt een baby zich enerzijds door rijping (tot ontwikkeling komen), anderzijds door leren (begrijpen/zich eigen maken). Bij leren is het belangrijk dat een kind eraan toe is. Pas als het kind voldoende gerijpt is, voldoende toegerust is, heeft oefening (leren) zin. De periode van 0 tot 2 jaar noemt Piaget de senso-motorische fase. Bij het leren wordt onderscheid gemaakt in drie manieren van dingen onder de knie krijgen:

*Ervaringsleren: leren door zelf te doen

*Herhalingsleren: leren door iets vele te malen te herhalen, te oefenen

*Imiteren leren: leren door voordoen en nadoen.

Het proces van rijping is te beïnvloeden. De ontwikkeling van baby's kan gestimuleerd worden door een interessante omgeving. Een omgeving die rijk is aan prikkels, maakt een kind actief. Variatie is daarbij belangrijk. Dit blijkt onder andere uit het bordexperiment. Baby's van nog maar enkele dagen oud kregen een bord te zien met drie stippen. Toen ze daarop uitgekeken waren, werden ze opnieuw aandachtig bij een bord met twee stippen. Geurexperimenten bevestigen het belang van het nieuwe.

De baby leert in het begin van zijn leventje veel via zijn zintuigen. De tast, met name de mond, speelt hierin een belangrijke. Via de tast leert de baby dat sommige dingen zacht (knuffeltje, de teddybeer) en andere dingen hard (een bal, een blokje). Eveneens ervaart hij op deze manier het verschil tussen onder andere warm en koud en tussen glad en ruw. De hele huid van de baby is gevoelig voor aanraking. Voor de baby is het dan ook erg belangrijk om aangeraakt, gemasseerd en geknuffeld te worden.

Taal:

Taal is verbale communicatie: gesproken woorden of woorden op schrift. De taalontwikkeling kunnen we in verschillende fasen onderverdelen.

- voortalige fase: 0-1 jaar
- vroegtalige fase: 1-2 jaar
- differentiatiefase: 2-5 jaar
- fase van voltooiing: vanaf 5 jaar

De taalontwikkeling komt al vroeg op gang. Na enkele weken maakt de baby al verschillende geluiden. Vanaf de derde maand maakt de baby al min of meer bewust geluidjes om dingen duidelijk te maken. Rond het eerste levensjaar gaat het kind zijn eerste woordjes zeggen.

De eerste fase in de taalontwikkeling noemen de voortalige fase. Hierin wordt de basis gelegd voor de taalontwikkeling. Als eerste leert een baby klanken herkennen. Met zes weken begint hij andere geluiden te maken dan huilen. Hij probeert dan de geluiden van anderen te imiteren. Dit noemen we het fonetische aspect in de taalontwikkeling(betrekking hebben op de uitspraak). Eerst herkent hij de klinker: a, o, u, i, e. Daarna medekling als r, t en d. Met zes maanden kan hij klinkers en medeklinkers tegelijkertijd uitspreken. Dan begint hij te brabbelen en mee te praten. Na acht maanden begrijpt de baby dat bepaalde klanken bij elkaar horen en samen een woord vormen, maar hij kan zelf nog geen woorden zeggen. Dit heet de passieve taalkennis. Van het eerste tot het tweede jaar zit een baby in de tweede fase van de taalontwikkeling: de vroegtalige fase. De baby ontdekt dan dat de dingen om hem heen met woorden aangeduid kunnen worden en dat woorden een bepaalde betekenis hebben. We noemen dat het semantische aspect(betrekking hebbend op de betekenis van woorden). Het kind dat het de woorden het kent ook goed kan gebruiken. De eerste woorden hebben betrekking op dieren, personen, voorwerpen en handelingen. Het gaat daarbij om wat bekend is: papa, mama, de hond van de buren eten, slapen enzovoort. Enkele mijlpalen in het communicatieve gedrag van de baby:

- maakt geluid (vanaf een paar weken)
- kraait (vanaf 2 maanden)
- lacht(vanaf 2 maanden)
- wendt zich naar stem(vanaf 3 maanden)
- doet geluiden na(vanaf 6 maanden)
- zegt papa/mama ongericht(vanaf 8 maanden)
- zegt papa/mama gericht(vanaf 10 maanden)
- zegt een woord(behalve papa en mama) (tussen 10 en 18 maanden)
- zegt drie woorden(tussen 12 en 22 maanden)
- wijst een lichaamsdeel aan(vanaf 15 maanden)
- combineert twee woorden(vanaf 18 maanden)

Naast je verbale taal laat je ook door je lichaamshouding, je gezichtsuitdrukking of je gebaren merken hoe je je voelt, wat je van vindt of hoe je over iemand denkt. Dit noemen we non-verbale communicatie of lichaamstaal. Je lichaamstaal kan ondersteunen wat je zegt. Maar het kan ook duidelijk maken dat je niet meent wat je zegt of dat iets je emotioneel veel meer doet dan je zegt. Het grootste deel van wat je zegt, wordt uitgedrukt in lichaamstaal, slechts een klein deel wordt onder woorden gebracht. Een baby communiceert met name via lichaamstaal, aangezien hij pas na ongeveer een jaar de eerste woordjes kan spreken. Een gesloten handje betekent bijvoorbeeld dat hij zich even wil afsluiten van zijn omgeving(wat vaak gepaard gaat met huilen), een gesloten met de duim omhoog betekent dat hij verwachtingsvol is en een open handje duidt op plezier! Overigens geeft een baby ook via huilen en lachen uitdrukking aan zijn gevoelens. Huilen betekent niet altijd onlust: het kan ook betekenen dat een baby honger heeft, aandacht wil of opgewonden is.

Sociaal affectieve ontwikkeling:

Na ongeveer zes weken vertoont de baby zijn eerste sociale glimlach. Lachen gebeurt nu bewust of bij prettige prikkels vanuit de omgeving. De eerste zes weken is lachen reflexmatig. Tot zeven maanden lacht een baby naar iedereen die aardig tegen hem doet, hij is een allemansvriend.

Vanaf zeven maanden lacht de baby nog maar selectief. Hij lacht alleen naar die mensen met wie hij een hechte band heeft gekregen. De baby bevindt zich nu in de eenkennigheidfase en ontwikkelt een scheidingsangst. Hij wordt bang om in de steek gelaten te worden door zijn verzorgers, met wie hij een hechte band heeft. Dit gebeurt op het moment dat de verzorger uit het zicht verdwijnt.

Hechting:

In de hechtingsfase gaat het kind een blijvende emotionele band aan met een of meer vaste verzorgers. Deze band ontstaat door de reacties van de verzorgers op de behoeften en de gevoelens van de baby. Hechting zorgt voor een gevoel van zekerheid en veiligheid, waardoor een kind zijn omgeving meer gaat exploreren. Een goede hechting helpt de zelfstandigheid van een kind bevorderen en leidt tot een beter sociaal contact met leeftijdsgenootjes.

Kinderen kunnen veilig en onveilig gehecht zijn. Een veilig gehecht kind heeft vertrouwen in de omgeving en in zichzelf. Een niet-veilig gehecht kind is onzeker en angstig.

Een goede hechtingsfiguur biedt het kind op een liefdevolle manier een stabiele en betrouwbare omgeving in fysiek en emotioneel opzicht. Een slechte hechtingsfiguur stelt de eigen emoties voorop, reageert wisselen op het kind. Hij weert het kind willekeurig af of haalt het aan. Hij biedt het kind daardoor een instabiele en emotioneel onveilige situatie. Het kind kan daardoor geen vertrouwen opbouwen.

Belangrijk voor hechting is dat de baby te maken heeft met een klein groepje vast verzorgers. Als een verzorger onjuist of te weinig reageert op behoeften en gevoelens van het kind, heeft dat een negatieve invloed op de hechting. Dit heeft weer grote invloed op de sociale en persoonlijke ontwikkeling van het kind in peuter- en kleuterjaren.

Een veilig gehecht kind kan de scheiding met de ouders goed aan. Het huilt misschien even maar gaat al gauw over tot de orde van de dag. Een niet-veilig gehecht kind voelt geen houvast en zekerheid. Het wordt daardoor onzeker en angstig. Het komt niet goed tot spel. Naar de hechtingsfiguur vertoont het zowal afwerend als afhankelijk gedrag.

Steeds meer moeders maken gebruik van een belletje wat ze tijdens de zwangerschap op hun buik hebben hangen. Na de geboorte krijgt de baby dit belletje en elke als dit rinkelt, is hij in de veronderstelling dat mama in de buurt is en voelt hij zich veilig.

Persoonlijkheid:

Bij een baby ontbreekt het ik-besef: hij weet zelf nog niet dat hij ook iemand is en dat bijvoorbeeld zijn hand bij hem hoort. Dit wordt duidelijk op het moment dat een baby zichzelf in een spiegel ziet: hij herkent zichzelf niet! Wel heeft de baby vanaf de geboorte een eigen persoonlijkheid. De ene baby blijkt heel anders te reageren op de gebeurtenissen in de omgeving dan de andere baby. Het ene kind is vanaf de geboorte vrij druk, beweeglijk en huilt veel, het andere kind is rustig, ontspannen en laat zich veel minder snel horen.

Zo zijn er baby's met een makkelijk en met een moeilijk temperament. Baby's met een moeilijk temperament huilen, zijn snel prikkelbaar, vragen veel aandacht en worden onrustig van nieuwe en onverwachte dingen. Ouders worden nogal eens aangekeken op het lastige gedrag van hun kleine kinderen. Uit onderzoek blijkt dat dit onterecht is. Het gedrag van een moeilijke baby blijkt niet samen te hangen met het ouderlijk gedrag of de opvoedingsstijl.

Seksuele ontwikkeling:

Baby's ervaren via de mond zintuiglijk genot. Zij bevinden zich in de orale fase. Door het lichamelijke en emotioneel warme contact met anderen, ervaren zij intimiteit. De ervaring die baby's hebben met intimiteit. De ervaring die baby's hebben met intimiteit heeft nog niets te maken met de beleving van seksualiteit zoals volwassenen die kennen. Als iemand op jonge leeftijd echter geen gevoelens van intimiteit bij de ouders of verzorgers, dan is het moeilijk deze gevoelens op latere leeftijd nog te ontwikkelen. Dat is belemmerend voor de ontwikkeling van een gezonde seksualiteitsbeleving.

De peuter

Lichamelijke ontwikkeling:

Lichamelijk gezien is er bij de peuter voornamelijk sprake van breedtegroei: het gewicht neemt fors, en er is een relatief kleine toename van de lengte. Op de leeftijd van achttien maanden is de peuter ongeveer 82 centimeter en weegt hij 12 kilo. Op zijn vierde levensjaar is het kind ongeveer een meter lang en weegt het 18 kilo. Zijn lengte is dus met ongeveer 20 procent toegenomen, en zijn gewicht met 50 procent. Een bol buikje is dan ook kenmerkend voor een peuter. Bovendien zien we, als we de peuter vergelijken met de baby, dat er duidelijk een hals gevormd is.

Omdat vanaf ongeveer anderhalf jaar het groeitempo van de peuter sterk afneemt, neemt ook de eetlust af. Doorgaans voelt een peuter goed zelf aan wanneer hij genoeg gegeten heeft. Per dag kan dit verschillend zijn. Dat kan te maken hebben met de beweging die hij gehad heeft of omdat hij gewoon minder trek heeft. In deze periode kan eten problematisch worden omdat de peuter in de koppigheidsfase zit of omdat de opvoeders verkeerd omgaan met het eetgedrag. Dwing je een kind te eten dan verstoor je zijn natuurlijke gevoel voor honger en verzadiging. In de koppigheidsfase ontdekt de peuter dat hij een eigen persoonlijkheid is met een eigen wil. Hij weet zich nog geen raad met zijn emoties en snapt niet waarom dingen niet mogen of niet lukken. Hij verkent, bijvoorbeeld met driftbuien, de grenzen. Deze fase wordt ook wel de peuterpuberteit genoemd. Peuters hebben dan vaak de neiging om te zeggen: Ikke zelf doen. Ze willen zelf de schoenen en de trui aantrekken, per se nu dat snoepje hebben, enzovoort. Groeien gebeurt voornamelijk in de slaap.

Over het algemeen slapen peuters in de nacht twaalf uur en overdag 1 a 2 uur. Het is echter heel normaal als een peuter meer of minder slaap nodig heeft. De behoefte aan slaap kan ook per dag variëren.

Motorische ontwikkeling:

De peuterleeftijd is de periode waarop kinderen voortduren in beweging zijn. Oefening baart kunst en daardoor leren ze in deze periode dan ook heel wat. Het leren lopen is van grote betekenis. Hierdoor wordt de wereld voor de peuter een stuk groter: hij gaat op ontdekkingsocht waarbij zijn exploratiedragers tot veel onveilige situaties kan leiden. Peuters klimmen en klauteren graag en op dit gebied wordt dan ook veel geleerd. Op deze leeftijd wordt een begin gemaakt met gooien en schoppen van een bal. Dit alles betekent dat de peuter een grove motoriek ontwikkelt waarbij hij de grotere spiergroepen en die spieren dicht bij de romp al redelijk kan aansturen. De fijne motoriek (fijnere bewegingen, vooral van de handen) blijft nog achter. Geven we een peuter een potlood in de hand, dan blijft het meestal beperkt tot wat krassen. Tegen het einde van de peutertijd lukt het de meeste peuters om binnen de lijntjes te kleuren.

Hieronder enkele mijlpalen van de motorische ontwikkeling van de peuter.

- loopt achteruit (18 maanden)
- bouwt toren van drie blokjes (18 maanden)
- loopt de trap op (tussen 14 en 24 maanden)
- schopt een bal naar voren (tussen 14 en 24 maanden)
- bouwt toren van zes blokjes (24 maanden)
- loopt goed hard (rond de 24^e maand)
- springt op de plaats (tussen 22 en 36 maanden)
- fietst op driewieler (tussen 24 en 38 maanden)
- staat 1 seconde op 1 voet (tussen 24 en 42 maanden)
- springt ver (tussen 30 en 43 maanden)
- hinkelt (tussen 36 en 48 maanden)
- gooit bal bovenhands (tussen 28 en 60 maanden)
- kleurt binnen de lijntjes (rond ongeveer 48 maanden)
- vangt stuitende bal (vanaf 48 maanden)

Je ziet dat de verschillen groot zijn. Het ene kind ontwikkelt zich motorisch snel, het andere wat trager. Ook kan een kind handig zijn in het mikken met ballen, maar nog niet zo goed kunnen springen. Bij peuters en kleuters bestaat er in het algemeen weinig verband tussen de behendigheid van de verschillende spiergroepen.

Zindelijkheid:

Een peuter kan en wil zijn sluitspieren beheersen: hij wordt zindelijk. Over de zindelijkheidsstraining (beheersing van de sluitspieren) is veel geschreven, variërend van enige dwang tot zindelijk worden tot het komt vanzelf wel. Over het algemeen is men het erover eens dat voor toiletgebruik kinderen beheersing over hun lichaam moeten hebben en het proces moeten kunnen begrijpen. Dat gebeurt voor elk kind op een ander moment. Spanning speelt een rol bij het proces van zindelijk worden. Een broertje of zusje, voor het eerst naar de crèche of een verhuizing, kan zindelijk worden moeilijker maken. De meeste kinderen zijn overdag zindelijk tussen twee en drie jaar, en 's nacht tussen tweeënhalve en vierënhalve jaar.

Cognitieve ontwikkeling:

Het denkvermogen van een peuter bevindt zich in de preoperationele fase. Een peuter denkt erg concreet. Hij kan alleen nadenken over waar hij mee bezig is, over wat hij op dat ziet. Omdat een peuter nog geen onderscheid kan maken tussen werkelijkheid en fantasie, is zijn belevingswereld enorm fantasierijk. Hij beleeft werkelijkheid door zijn eigen ogen en bedenkt zelf verklaringen voor datgene wat hij niet begrijpt.

Zo kijkt hij achter de tv of zich daar de beesten van Sesamstraat bevinden. Tevens kan hij nog niet logisch denken. Hij weet en ervaart nog niet wat oorzaak en gevolg is. Hij begrijpt nog niet dat zijn moeder boos wordt, omdat hij bijvoorbeeld met eten heeft gegooid. Peuters leven in het hier en nu. Tijd en tijdbesef blijven lastig voor jonge kinderen. Gisteren is voor een peuter prehistorie en morgen zou net zo goed volgend kunnen zijn.

Do motorische en cognitieve ontwikkeling beïnvloeden elkaar positief. De peuter leert vooral door te doen. Zo leert hij dat je met alle dingen die rond zijn, kunt rollen. Zonder de woorden groot en klein al te kennen, kan een kind toch leren dat ballen, hoewel ze allemaal, ook kunnen verschillen. Dit kan het bijvoorbeeld leren doordat het met ballen van verschillende grootte speelt. Een bal waarmee het kind rolt is klein. Hij rolt steeds onder de kast. Een andere bal is groot. Die blijft steeds steken.

Vanaf ongeveer twee jaar zien we bij de peuter veel imitatiespel en fantasiespel. Hij speelt na wat heeft leren kennen. Hij pakt de telefoon en brabbelt erin op een manier die hij zijn ouders heeft zien doen. De peuter geeft de pop eten op een manier die hij van anderen heeft gezien. Het blijft echter niet bij pure imitatie. De peuter voegt er steeds meer eigen fantasie aan toe. Drie stoelen achter elkaar vormen een trein en het vloerkleed is een boot.

Peuters denken in symbolen en kennen aan voorwerpen een andere betekenis toe: een kartonnen doos is een huis en het kleed is de tuin. Ze combineren dingen met elkaar en bedenken zelf oplossingen voor problemen: het huis moet groter want er komen kinderen bij, dus dan verhuizen we naar onder de tafel waar meer ruimte. De peuter stelt zichzelf centraal en denkt dat alle mensen hetzelfde zien en denken als hij. Volgens de peuter veroorzaken mensen ook alles: de machinist op de hijskraan is erg sterk en als moeder in de ochtend de gordijnen opendoet, laat zijn de zon schijnen.

Een peuter snapt de relatie tussen oorzaak en gevolg nog niet. Alles wat hij niet kan snappen of verklaren, schrijft hij toe aan toverkrachten. De peuter heeft een magische beleving van de wereld. In plaatjesboeken en voorleesboekjes kan de peuter zich al goed verdiepen. Vaak wil hij steeds hetzelfde boekje lezen of hetzelfde liedje zingen. De herhaling maakt dat hij zich vertrouwd gaat voelen met het thema. Hij zal er net zolang mee door willen gaan tot het onderwerp hem niet meer boeit. Dan wordt het tijd voor een ander boekje of liedje.

De taalontwikkeling kunnen we in verschillende fasen onderverdelen.

- voortalige fase: 0-1 jaar
- vroegtalige fase: 1-2 jaar
- differentiatiefase: 2-5 jaar
- fase van voltooiing: vanaf 5 jaar

Oudere peuters zitten qua taalontwikkeling in de differentiatiefase. De ontwikkeling van taal verloopt snel en hangt samen met de manier van denken van de peuter. Op de leeftijd van twee jaar gebruikt de peuter woordcombinaties en begrijpt hij eenvoudige aanwijzingen. Op driejarige leeftijd praat hij in zinnen. Hij leert dat er een relatie is tussen verschillende woorden en dat zij samen een zin vormen. Dit noemen we het syntactische aspect (betrekking hebben op de zinsbouw). Hij beantwoordt ook eenvoudige vragen. Aan het einde van de peutertijd begrijpen de meeste kinderen voorzetsels en gebruiken ze voegwoorden.

Leeftijd	Aantal woorden
18 maanden	22
21 maanden	118
24 maanden	272
36 maanden	896
42 maanden	1222
48 maanden	1540

Omdat de woordenschat nog niet groot genoeg is, verzint een peuter ook zelf woorden. Hij leert dat je taal kunt gebruiken om gevoelens uit te drukken en te vertellen wat je bezighoudt. Rijmpjes en taalspelletjes zijn dan erg geliefd. De kringgesprekjes in peuterspeelzalen en kinderdagverblijven bieden een mooie gelegenheid om de taal te oefenen.

Sociaal affectieve ontwikkeling:

Ik besef:

De peuter krijgt langzamerhand een ik-besef: hij merkt dat hij degene is die morst met drinken, dat hij de bal wegschopt en dat hij iets anders kan doen dan zijn ouders. Tot ongeveer het derde jaar noemt een peuter zich bij zijn eigen naam als hij het over zichzelf heeft: Maikel heeft een bal. Dit omdat hij ook met Maikel wordt aangesproken door anderen. Ergens in het derde jaar gaat hij zichzelf ik noemen. Hij ontdekt dat hij een onafhankelijk persoonsje is, een eigen wil heeft en zelf besluiten kan nemen. Hij raakt hierdoor zo vol van zichzelf dat hij dat hij egocentrisch wordt: in zijn denken en doen is geen ruimte voor anderen en hij kan zich dan ook niet verplaatsen in ander. Dit maakt hem ook ontzettend koppig en wanneer hij zijn zin niet krijgt wordt hij snel driftig.

Koppigheidsfase:

Driftbuien komen regelmatig voor waarbij de peuter gilt, slaat en/of bijt. Dit doet de peuter omdat hij zich nog geen raad weet met zijn emoties. Hij wordt ook driftig wanneer hij iets niet mag of wanneer iets niet lukt. Hij is nog te klein om te begrijpen waarom dingen niet mogen of lukken en ervaart alleen dat iets wat leuk is plotseling ophoudt. Als een peuter ontdekt dat een driftbui een manier is om grenzen te overschrijden, zal hij ze voortduren krijgen. Voor ouders en begeleiders is het in elk geval belangrijk zelf rustig te blijven en niet mee te gaan schreeuwen. Deze koppigheidsfase is moeilijk voor ouders en begeleiders, omdat de peuter zich tegen alles verzet wat hij van volwassenen moet. We noemen de koppigheidsfase ook wel de peuterpuberteit.

Een peuter die nooit dwars is, kan later te meegaand en afhankelijk worden. De koppigheid heeft dus een functie. Het lijkt vaak op een machtsstrijd die gevoerd wordt, maar de peuter wil eigenlijk alleen erkenning voor het feit dat hij een eigen persoon is.

Koppigheid bij een peuter is een teken dat hij veilig gehecht is. Hij durft koppig te zijn tegen zijn opvoeders, omdat hij niet bang is de liefde van zijn ouders te verliezen wanneer hij hen boos maakt. Hij vertrouwt erop dat hij zich altijd kan laten terugvallen op zijn opvoeders.

Geweten:

Op driejarige leeftijd begint het geweten zich te ontwikkelen. Het kind weet dan wat goed en slecht is. Het overziet echter de reden nog niet waarom iets goed of slecht is. Het experimenteert ermee en overziet daarbij nog niet de gevolgen van wat het doet.

Angst:

Door de rijke fantasie van peuters kunnen zij angstig worden: voor het donker, voor het alleen zijn, voor de ruimte onder het bed, voor schaduwen, enzovoort. Zij kennen aan de dingen die ze niet snappen zelf een betekenis toe: de schaduw in de kamer is een monster dat op bezoek komt. Dat de juf er vandaag niet is, komt omdat ik gisteren boos op haar was. Zij dromen ook veel en weten dan vaak niet meer of het nu werkelijkheid was of niet.

Seksuele ontwikkeling:

Op de peuterleeftijd ontdekken kinderen dat er een verschil is tussen een jongen en een meisje. Zij willen dan ook verder onderzoeken wat dit verschil precies is. Ze bekijken en onderzoeken hiervoor hun eigen lichaam en dat van anderen. Met doktertje spelen en elkaar en zichzelf bekijken tijdens het plassen en verschonen, leren ze de verschillen kennen. Ze betasten zichzelf ook en ontdekken zo welke reactie hun lichaam. Ze stellen op deze leeftijd ook al vragen over waar zij vandaan komen.

De lust is in deze fase gekoppeld aan het zindelijk worden. De peuter moet leren zijn ontlasting op te houden en op gezette tijden te laten gaan. Dat levert onlustgevoelens op,

bijvoorbeeld angst voor de wc, maar ook lustgevoelens, zoals het kunnen laten gaan van ontlasting. Daarom wordt deze fase de anale fase genoemd.

De kleuter

Lichamelijke groei:

De kleuter wordt al wat gespierder, het mollige verdwijnt en de buik wordt platter. In tegenstelling tot bij de peuter, nemen bij de kleuter gewicht en lengte evenredig toe. De vierjarige kleuter is ruim 1 meter en weegt ongeveer 18 kilo. Aan het einde van de kleutertijd is hij bijna 1.20 meter lang en weegt hij ongeveer 22 kilo.

Overigens is het gewicht voor een aantal kleuters een probleem. Van alle Nederlandse kinderen tussen de vier en zes jaar is vijf tot tien procent te dik. Zij lopen een groot risico om ook als puber dik te blijven en dikke adolescenten lopen weer een grotere kans op overgewicht op volwassenen leeftijd. Voldoende lichaamsbeweging en goede voeding is dus vanaf jonge leeftijd al belangrijk.

Voor wat betreft het postuur van de kleuter zijn de relatief korte benen opvallen. Het hoofd begint al redelijk normale vormen aan te nemen.

Op deze leeftijd wisselt het gebit. De melktanden maken plaats voor het definitieve gebit.

Motorische ontwikkeling:

De kleuter heeft nog steeds een grove motoriek, hoewel de motorische vaardigheden steeds beter worden. Hij rent zonder te vallen en kan goed klimmen. Hij kan zowel met rechts als met links hinkelen. Een kleuter beweegt erg graag maar is wel snel moe en heeft nog weinig kracht. Klimmen, klauteren en balanceren op muurtjes en andere obstakels vindt hij erg leuk, waardoor zijn evenwichtsgevoel flink vooruitgaat. Heeft de peuter bij het fietsen nog zijwieltjes nodig, de kleuter kan het zonder. Het gooien, vangen en schoppen tegen een bal gaat ook steeds beter. Vooral de fijne motoriek ontwikkelt zich op deze leeftijd. Zo leert de kleuter zijn veter te strikken(strikdiploma), een potlood vast te houden en gedetailleerde tekeningen te maken.

Een belangrijk aspect van de motorische ontwikkeling is dat van de handvoorkeur.

Omstreeks het vijfde levensjaar is deze doorgaans definitief tot stand gekomen. Bij sommige kinderen gebeurt dit al veel eerder. Ongeveer zes procent van de kleuters is linkshandig en vier procent heeft niet echt een voorkeur.

Cognitieve ontwikkeling:

Pre-operationele fase:

In cognitief opzicht ontwikkelt de kleuter zich in deze periode bijzonder snel. Zijn wereld wordt steeds groter. Al spelend leert de kleuter een hoop nieuwe dingen. In zijn denken is hij meer geordend. Maar, net als de peuter, bevindt de kleuter zich nog steeds in de pre-operationele fase. Er is nog geen sprake van objectief en logisch denken. Het denken

wordt nog steeds beheerst door wat het kind waarneemt. De kleuter ziet nog geen samenhang, nog geen verband tussen oorzaak en gevolg. Dit bewijst het volgende experiment.

De kleuter is leergierig en graag bezig met taakjes, opgedragen door de leidster of de leerkracht. Een kleuters denkt nog niet bewust maar intuïtief. Dit betekent dat hij bijvoorbeeld kan sorteren op kleur, op grootte en op vorm, maar nog niet kan vertellen waarom hij dit zo doet.

Taalontwikkeling:

De taalontwikkeling kunnen we in verschillende fase onderverdelen.

- voortalige fase: 0-1 jaar
- vroegtalige fase: 1-2 jaar
- differentiatiefase: 2-5 jaar
- fase van voltooiing: vanaf 5 jaar

Een kleuter bevindt zich in de differentiatiefase. Een kleuter kent de basisregels van taal, maar heeft nog oefening nodig in de praktijk. De woordenschat wordt groter en de zinnen worden ingewikkelder. De manier waarop in de omgeving gepraat wordt, heeft hier een grote invloed op. Hij begint interesse te krijgen in lezen en schrijven.

Aan het begin van de kleuterperiode kent het kind zo'n 1500 woorden en aan het einde zo'n 2500 woorden. Rond het vijfde levensjaar verdwijnt de kinderlijke articulatie en spreekt de kleuter zinnen min of meer normaal uit. Hij gebruikt hele zinnen van meer dan zes woorden.

Fantasie:

Fantasie is kenmerken voor een kleuter. In zijn belevingswereld kan hij nog geen onderscheid maken tussen fantasie en werkelijkheid. De kleuter gelooft nog in Sinterklaas en het merendeel geniet van sprookjes en andere fantasieverhalen. In het denken van de leuter is van alles mogelijk waardoor hij wel eens jukt. Dit doet hij om een onmogelijke wens toch te vervullen, om zichzelf gerust te stellen of om een oplossing te vinden voor een vraag.

Een voorbeeld daarvan zag je hierboven. Een ander voorbeeld is de kleuter die aan de voordeur beweert dat mama niet thuis is. Mama is wel thuis, maar de kleuter wil niet dat ze weggaat. Jokken is iets anders dan liegen. Bij liegen spreekt iemand opzettelijk niet de waarheid.

Schoolrijpheid:

Vrijwel alle kleuters gaan vanaf vier jaar de basisschool. Kinderen moeten wel schoolrijp zijn. Dit betekent dat een kleuter aan de volgende voorwaarden moet voldoen om in klassikaal verband les te kunnen krijgen. De kleuter moet:

- zindelijk zijn
- zich kunnen aanpassen aan andere kinderen en met andere kinderen kunnen samenwerken
- zich redelijk kunnen concentreren
- enige tijd zonder de ouders kunnen zijn
- door middel van taal kunnen communiceren

In de praktijk komt het niet vaak voor dat kinderen op de basisschool afgewezen worden omdat zij niet aan deze voorwaarden voldoen. Vanaf vijf jaar zijn kinderen leerplichtig. Dan gelden deze voorwaarden dus niet meer.

Sociaal- affectieve ontwikkeling

Samen delen:

De kleuter krijgt steeds meer te maken met zogenaamde plaatsvervangende opvoeders. Dit zijn andere personen, naast de ouders, met wie de kleuter een gezags- en vertrouwensrelatie krijgt, zoals de juf of meester, maar ook de begeleider van de naschoolse opvang. Het egocentrisme verdwijnt langzamerhand en maakt plaats sociaal gedrag. De kleuter kan meeleven met anderen en is ook in staat samen te spelen. De kleuter is in staat

anderen te helpen iets met anderen te delen en met anderen mee te leven. Het kind vindt het fijn om thuis huishoudelijke werkzaamheden te verrichten en op school de juf te helpen. Daarom kun je als begeleider in deze leeftijdsfase de kinderen goed laten helpen bij het klaarzetten en opruimen van materialen.

Identificatie:

Imitatie speelt een belangrijke rol bij de sociaal-affectieve ontwikkeling. Het kind bootst het gedrag van anderen na om erbij te willen horen. Behalve imitatie is ook identificatie typerend voor de kleuter. Hierbij bootst hij niet alleen het gedrag van iemand na, maar probeert hij deze hele persoon te zijn. Identificatiefiguren zijn in het algemeen de moeder voor een meisje en de vader voor een jongen. Dit hangt ook sterk af van de rolverdeling thuis en de reacties van de ouders op typische meisjes of jongensgedrag.

Fantasiespel:

De kleuter heeft een enorme fantasie. Dit blijkt ook uit zijn spelgedrag. Nog sterker dan bij de peuter, hebben allerlei gewonen voorwerpen een bijzonder betekenis. De kleuter kan bepaalde taken onderscheiden en is daarom in staat tot rollenspel. Voorbeelden van rollenspellen zijn doktertje spelen, vader en moeder, en schooltje spelen. Het doen alsof-spel speelt een belangrijke rol in het leren begrijpen van sociale regels en omgangsvormen. In het schooltje spelen onderzoeken kinderen waarom en hoe er gehoorzaamd wordt. Jongens spelen doe-alsof-spelletjes meestal in een grotere groepen buiten, meisjes veelal met z'n tweeën binnen.

Kleuters kunnen net als peuters fantasie en werkelijkheid nog niet goed uit elkaar houden. De kleuters bootst met zijn fantasie de werkelijkheid na, maar voegt er ook iets aan toe. Met zijn fantasie probeert hij angsten de baas te worden, oplossingen te bedenken voor problemen, zichzelf gerust te stellen of vervelende ervaringen te verwerken. Fantaseert de kleuter dat hij een grote sterke beer is, dan hoeft hij niet meer bang te zijn voor het monster in de hoek van de kamer. Hij is immers toch veel sterker. Heeft hij akelige of emotionele ervaringen achter de rug, dan gebruikt hij zijn fantasie om die te verwerken. Zijn spel kan dan tijdelijk agressief worden. Hij probeert zo grip te krijgen op zijn gevoelens.

De fantasie van kleuters maakt hen ook creatief. Kleuters vinden het helemaal niet gek om een vis te zijn, of een boom die zijn takken in de wind laat bewegen. Muziekinstrumenten worden gebruikt om iets te symboliseren: de grote trom is gewichtig, de fluit is vrolijk. Als kleuters muziek horen, maken zij er ook direct bewegingen bij. Een kleuters is gevoelig voor stemmingen en kan gevoelens uitdrukken in kleuren of muziek. Verhalen vertellen is ook een sterke kant van kleuters. Ze kunnen er tijden mee doorgaan en verwachten ook dat anderen luisteren. De verhalen zijn kleurrijk en kunnen rustig ingedeeld worden bij de categorie sterke verhalen.

Geweten:

De oudere kleuter krijgt besef van wat goed of fout is, lief en stout, juist of onjuist en krijgt zo ook een schuldgevoel. Waar de peuter nog dacht mag niet van mama, daar denkt kleuter, ik ben stout geweest. Ze verwerft de kleuter een zelfbeeld: zo ben ik, dat kan ik en dat kan ik niet. Is een peuter bij het onderscheiden van wat mag en niet mag nog sterk afhankelijk van de volwassenen, een kleuter kan dit onderscheid al maken op grond van zijn eigen geweten. Zijn geweten is echter nog lang niet perfect en bovendien is een kleuter impulsief. Hij zal dus nog regelmatig de fout in gaan.

Eigen identiteit:

Het beeld dat een kleuter van zichzelf heeft, is vooral gebaseerd op wat ouders en begeleiders tegen het kind zeggen. Later gaat hierbij ook de mening van de andere kinderen een rol spelen. Het is dan belangrijk dat je als begeleider een kleuter stimuleert, beloont voor goed gedrag en positief benadert. Geef de kleuter het gevoel dat hij iets kan en stimuleer hem zelfstandig nieuwe dingen te ontdekken.

Een kleuter is meer prestatiegericht dan een peuter. Voor hem geldt niet alleen het bezig zijn, maar hij wil ook resultaat zien. Hij leert zijn eigen capaciteiten kennen: zijn doorzettingsvermogen, wat kan hij wel en wat niet, hoe ligt hij in de groep, waar liggen zijn voorkeuren? Dit is van invloed op de ontwikkeling van zijn persoonlijkheid, zijn identiteit.

Ontwikkeling van de seksualiteit:

De kleuter weet dat hij een jongetje of een meisje is en weet dat ook van andere kinderen. Hij identificeert zich met de ouder van het eigen geslacht. Dat wil zeggen dat hij ontdekt heeft dat hij hetzelfde lichaam heeft en hij leeft zich in in wat dat betekent. Hij doet na wat die ouder doet en oefent zich in hetzelfde gedrag.

Op deze leeftijd kunnen kinderen erg geïnteresseerd zijn in de geslachtsverschillen tussen jongens en meisjes. Dit blijkt onder andere bij spelletjes als doktertje spelen of onder de douche. Vanwege de aandacht voor de geslachtsdelen, noemen we deze periode de fallische fase.

Het jonge schoolkind

Lichamelijke groei:

In deze leeftijdsfase gaan de lichaamsverhouding van het kind meer op die van volwassen lijken. Armen, romp en benen worden langer, waardoor het hoofd minder overheersend is. Wat betreft de lichaamslengte, is er weinig verschil tussen jongens en meisjes. Gemiddeld groeit het schoolkind 5 a 6 centimeter per jaar. Het lichaam wordt gespierder, maar krachtsinspanningen mogen niet te lang duren. Het uithoudingsvermogen van het jonge schoolkind is groter geworden, maar het kind is wel snel moe.

Motorische ontwikkeling:

Langzaam verbeteren het evenwicht en de coördinatie, waardoor het kind zich wat lichter en eleganter beweegt. De fijne motoriek gaat met sprongen vooruit en beide handen kunnen onafhankelijk van elkaar gebruikt worden. Het handschrift van het jonge schoolkind ziet er vaak prima uit. Dat komt omdat de oog- handcoördinatie, de afstemming tussen zien en handelen, sterk verbeterd is.

Bewegingsdrang:

Het kind is zeer beweeglijk en energierijk. Het heeft de drang om alles lijfelijk te onderzoeken. Zijn bewegen is nog niet echt doelgericht, al gaat het kind maar door met klimmen, stoeien en rennen. Stilzitten op school is dan ook nog moeilijk en kenmerkend zijn dan intensieve spelletjes in de pauze, zoals voetbal, touwtjespringen en tikkertje.

Concreet-operationele fase

Het intuïtieve handelen van de kleuter maakt plaats voor procesmatig handelen. We spreken dan van de concreet-operationele fase. Het jonge schoolkind kan al verwoorden waarom hij voorwerpen en kleuren op een bepaalde manier selecteert en ordent. Hij ziet het begin en het eindresultaat en weet hoe hij van het begin tot het einde moet komen(als dan).

Dat betekent dat zijn denken abstracter wordt.

Abstract denken heeft te maken met het denken over dingen die niet direct waarneembaar zijn en die ook niet aan den lijve worden ervaren. Heeft een kleuter bij het tellen nog zijn vingers of appels nodig, een negenjarig kind rekent vlot uit het hoofd. Het jonge schoolkind is in staat om met redelijk abstracte cijfers en symbolen te werken, wat blijkt uit zijn taal- en rekenvaardigheid. De gevoelige periode voor lezen en schrijven is ongeveer van vijf tot tien jaar. Het is dan ook belangrijk om ze in deze periode volop kansen te bieden om hun taalvaardigheid te ontwikkelen.

De ontwikkeling van het abstracte denken blijkt uit het glasexperiment. Zonder de inhoud van het ene glas over te moeten schenken in het andere glas, weet het kind dat in het hoge smalle glas evenveel water zit als in het wijde glas. Dat het abstract denken zich bij het oudere schoolkind nog verder ontwikkeld, blijkt uit het volgende.

We geven een kind van 7 a 8 jaar drie stokjes van verschillende lengtes a, b en c. We zeggen dat stokje a langer is dan stokje b, en dat b weer langer is dan stokje c. Het kind begrijpt waarschijnlijk de daaruit te trekken conclusie dat a langer is dan c. Vertellen we dit zelfde kind het volgende: Peter is groter dan Klaas en Klaas is groter dan Jan: wie van de drie is het grootst? dan blijkt het probleem groter te zijn dan bij de stokjes. Dat komt omdat het kind de personen niet kan zien. Dit probleem doet nog een te groot appel op het abstract denken. Het oudere schoolkind lost dit probleem feilloos op.

Rond de leeftijd van zeven jaar verandert ook de geheugenontwikkeling. Het jonge schoolkind kan meer en beter dingen onthouden, doordat het strategieën gaat ontwikkelen om dingen te onthouden.

Fantasie en realiteit:

Het jonge schoolkind ziet heel goed wat de werkelijkheid is. Fantasie maakt dan ook plaats voor de realiteit. Het kind leert steeds beter onderscheid te maken tussen waar en niet waar. Een kleuter kun je nog wel wijs maken dat er haaien in de Nederlandse rivieren zwemmen. Bij een kind van 8 a 9 jaar wordt dat een stuk lastiger. Rond deze leeftijd verliezen de kinderen ook het geloof in Sinterklaas.

Het jonge schoolkind krijgt steeds meer inzicht in oorzaak en gevolg. Dit stelt hem in staat om tamelijk ingewikkelde opdrachten uit te voeren. Ook het spelinzicht van het jonge schoolkind verbetert.

Spel en spelgedrag:

Het jonge schoolkind krijgt steeds meer oog voor techniek en constructies. In zijn spelgedrag zien we dit terug. Spellen waarbij iets gebouwd moet worden zijn favoriet, denk hierbij aan Lego, Playmobil, K'nex een puzzel maken of hutten bouwen. Het spel van kinderen gebeurt steeds meer binnenshuis. Enerzijds is spelen op straat gevaarlijker geworden en anderzijds is de populariteit van computerspelletjes enorm toegenomen.

Het jonge schoolkind is enorm leergierig: het wil en moet kunnen wat het is gedachten heeft en wat het leeftijdsgenoten zien doen. Zonder verveling kan het kind een bepaalde activiteit eindeloos herhalen. Kijk bijvoorbeeld maar eens naar meisjes op duikelstangen op een speelplaats. De prestatiegerichtheid neemt toe. Bij spelletjes wil het jonge schoolkind graag winnen. Voor het kind blijft het nog wel moeilijk om zich gedurende lange tijd te concentreren.

Taalontwikkeling:

Het jonge schoolkind is in de fase van voltooiing gekomen. Hij kan zich goed uitdrukken, kent de taalregels en maakt steeds ingewikkelder zinnen. Hij begint te schrijven, kan werkwoordsvormen gebruiken en het meervoud. Dit heet het morfologische aspect van de taal.

Vriendschappen en groepsvorming:

In sociaal opzicht richt het jonge schoolkind zich steeds meer op leeftijdsgenootjes en vriendjes uit de buurt. Vriendschappen kunnen heftig zijn, maar zijn vaak nog wel van korte duur. Groepsregels en de rolverdeling binnen de groep worden steeds meer zichtbaar: de stoere leider, de meeloper en het moeten knokken voor een plaatsje in de groep.

Aanpassing aan de groep vindt vaak plaats, omdat het kind erbij wil horen en niet als bangerik beschouwd wil worden. De groep is de ideale oefensituatie om sociale vaardigheden aan te leren. Deze groepsvorming betekent dat jonge schoolkinderen met elkaar tegen elkaar kunnen. Groepsspelen met eenvoudige spelregels zijn goed mogelijk. Hierbij vraagt het jonge schoolkind om een strakke leiding en duidelijke grenzen.

Het jonge en oudere schoolkind zoekt contacten met de eigen seksegenoten: jongens spelen over het algemeen met jongens en meisjes met meisjes. Ze verkennen elkaar door op afstand plezier met en over elkaar te maken. Ze ontwikkelen een gevoel van schaamte met betrekking tot het eigen lichaam. Bloot zij is taboe. Maar er wordt wel druk geëxperimenteerd met make-up, en een stoere outfit moet.

Prestatiedrang:

Het leveren van prestaties wordt steeds belangrijker, terwijl het voor het jonge schoolkind nog moeilijk om tegen zijn verlies te kunnen. Deze prestatiedrang zien we ook terug in zijn spelgedrag: spelen met een wedstrijdelement zijn favoriet, het kind wil succes ervaren en winnen. Oorlogje spelen en het naspelen van Ajax-Feyenoord is dan ook een geliefde bezigheid. Succeservaringen zijn belangrijk, waarbij het jonge schoolkind een grote behoefte heeft aan waardering van bijvoorbeeld de juf of de begeleider. Blijft succeservaring uit en krijgt het kind veel negatieve opmerkingen, dan heeft dit vaak een negatieve invloed op de

prestatiegerichtheid en op het zelfbeeld. Het kind probeert dan zijn falen te compenseren door uit te blinken op andere gebieden of door zich zo te gedragen, dat het wel opvalt. Meestal valt het dan op in negatieve zin.

Emoties:

In het uiten van emoties is het jonge schoolkind vaak terughouden: het verbergt ze. Met name angstgevoelens nemen toe: opa in het ziekenhuis, geweld op televisie, ouders van een vriendje die gaan scheiden. Het jonge schoolkind vraagt zich af wat hem of haar allemaal kan overkomen. Niet kunnen slapen of enge dromen komen dan ook vaak voor. Pas als gevoelens of emoties te hevig worden, pas als ze het kind te veel worden, uit het ze. Voor de begeleiders is het belangrijk dat ze hun eigen emoties tonen aan de kinderen. Zo leren ze welke emoties in bepaalde situaties opgeroepen worden en dat het uiten van gevoelens en emoties ook nodig is. Tevens zal dit de vertrouwensrelatie ten goede komen.

Als de ontwikkeling van een jong schoolkind goed verloopt, leert hij om verschillende en ook moeilijker situaties aan te kunnen en heeft hij grip op zijn leven. Dit heet coping.

Grofweg zijn er twee copingstrategieën. De ene strategie is het aanpakken van problemen. De andere strategie is juist het omzeilen van problemen. Sommige eigenschappen bij kinderen staan de ontwikkeling van copingstrategieën in de weg, bijvoorbeeld piekeren.

Kinderen denken dan in kringentjes en komen steeds bij iets negatiefs uit. Rond negen jaar komt het meeste voor. Doorgaans komen kinderen er zelf uit. Maar soms ook niet. Om te voorkomen dat dit tot depressies leidt, hebben zij hulp nodig.

Agressief en ongehoorzaam gedrag:

Op deze leeftijd kunnen kinderen al agressief gedrag vertonen: pesten, vechten, schelden. Komt dit een enkele keer voor, dan is er nog niet zo veel aan de hand. Komt het veel voor dan kan er een probleem ontstaan. Agressief gedrag over een lange periode kan op latere leeftijd leiden tot delinquentie (het plegen van strafbare feiten). Vaak zit er een probleem achter: ADHD, gebrek aan aandacht, problemen thuis. Maar soms is er ook geen oorzaak aan te wijzen en is het antisociale gedrag, zelf het probleem.

Gelukkig vertonen lang niet alle kinderen agressief gedrag. Wel zullen alle kinderen wel eens de regels overtreden, gewoon omdat de regels niet duidelijk zijn, omdat ze niet altijd zin hebben om aan de regels te voldoen, omdat ze de grenzen willen verkennen of omdat ze de regels ter discussie willen stellen.

Belonen en straffen:

Het stellen van regels, belonen en straffen zijn middelen om de sociale omgang en het overige leven te reguleren. Van straffen leren kinderen hoe iets niet moet, van belonen leren zij hoe iets wel moet. Over belonen en straffen wordt verschillende gedacht. Maar iedereen is het er in ieder geval over eens dat de nadruk in de opvoeding moet liggen op het positief stimuleren van gewenst gedrag. Negatief gedrag kun je het beste zoveel mogelijk negeren. Dat geeft een positieve sfeer in de groep en meer duidelijkheid voor de kinderen.

Van belonen groeien kinderen. Maar overdreven belonen maakt kinderen onzeker en soms afhankelijk van de beloningen.

Straffen plaats kinderen altijd in een negatieve uitzonderingspositie. Het kan ook tot angst leiden en tot vijandigheid. In plaats van te straffen kan de regel beter herhaald worden of uitgelegd. Dus niet: Als je Pietje slaat, mag je vanmiddag niet buitenspelen. Maar: We hebben afgesproken dat we niet slaan, weet je nog?

Opvoeding gaat over het begeleiden van kinderen op hun weg naar volwassenheid. Het gaat erom dat zij hun eigen manier vinden om te leven en zich te ontwikkelen. Van nature wil elk kind ook een bijdrage leveren aan het geluk van anderen. Vanuit deze gedachten zijn sommige opvoedkundigen tegen het belongssysteem.

De puber

Lichamelijke ontwikkeling

De term puberteit komt van het Latijnse woord pubescere wat schaamhaar krijgen betekent. Het krijgen van schaamhaar is een van de lichamelijke verschijnselen die optreden als gevolg van hormonale veranderingen. De verhoogde productie van oestrogeen bij meisjes en van androgeen en testosteron bij jongens vormt de aanzet tot een aantal opmerkelijke lichamelijke veranderingen en is het begin van de puberteit.

Lichamelijke veranderingen bij meisjes en bij jongens:

Opvallend is dat meisjes zo'n twee jaar eerder (tussen 9,5 en 14,5 jaar) dan jongens (tussen 10,5 en 16 jaar) de eerste uiterlijke verschijnselen vertonen die de puberteit met zich meebrengt. Meisjes zijn dus vroegrijp, jongens laatrijp.

Opvallend zijn de grote verschillen in lichaamslengte tussen pubers. Bekijk je een willekeurige klas in de eerste die klassen van het voortgezet onderwijs, dan kun je zien dat de lichaamslengte tussen de klasgenoten wel twintig tot dertig centimeter varieert. Deze grote verschillen tussen vroegrijpe en laatrijpe pubers hebben niet alleen betrekking op de lengte, maar ook op de spierkracht, het lichaamsgewicht en het uithoudingsvermogen. Als de jongens zeventien of achttien jaar zijn, zijn deze grote verschillen verdwenen.

Bij meisjes start de groeispuurt rond het tiende jaar en eindigt iets voor het vijftiende jaar. Het hoogtepunt ligt op twaalfjarige leeftijd. De lengtegroei kan dan opgelopen zijn tot tien centimeter per jaar. Bij jongens begint de groeispuurt rond het elfde jaar en eindigt rond het zestiende jaar. Rond hun veertiende jaar is de groeispuurt het groots en kan dan in 1 jaar tien tot vijftien centimeter bedragen. Het feit dat jongens langer doorgroeien (maximale lengte rond achttien jaar) dan meisjes (maximale lengte rond zestien jaar) en een hogere lengtegroeisnelheid kennen, bepaalt dat jongens uiteindelijk op volwassen leeftijd gemiddeld langer zijn dan meisjes.

Behalve deze lengtegroei treden er ook andere veranderingen op in de lichaamsbouw en lichaamsstelling. De botten worden dikker en zwaarder. Bij jongens gebeurt dit in sterkere mate dan bij meisjes. Bij jongens groeien met name de schouders, bij meisjes met name de heupen. Deze ontwikkeling draagt bij aan de typische mannelijke lichaamsbouw (brede schouders en smalle heupen) en typische vrouwelijke gestalte (smalle schouders en brede heupen). De vetmassa neemt zowel bij jongens als meisjes tijdens de puberteit toe. Op achttienjarige leeftijd hebben meisjes gemiddeld 28 procent vet en jongens 16 procent. Ook de spiermassa verandert gedurende de puberteit. Bij jongens neemt de spiermassa sterker toe dan bij meisjes.

Lichaamsbeleving:

De ingrijpende lichamelijke verandering kunnen voor behoorlijk wat verwarring zorgen bij de puber. Zowel motorisch als emotioneel weet de puber zich geen raad met zijn of haar sterk veranderende lichaam. Allerlei kenmerken, zoals weinig of veel haargroei, grote of kleine penis, grote of kleine borsten, vroege of late menstruatie, te dik zijn of te dun, en puistjes, kunnen aanleiding geven tot twijfel en schaamte. Het gaat hierbij niet om objectieve maatstaven, maar om de beleving van de puber zelf. Er lopen heel wat ontevreden spetters rond.

Hoe je het ook wendt of keert, een puber moet zijn aandacht wel richten op zijn eigen en er is dan ook geen enkele andere levensfase waarin het eigen lichaam en het uiterlijk zo centraal staan als in de puberteit. De laatste jaren lijkt dit alleen maar versterkt te worden door allerlei culturele invloeden. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat de puber het meest in de spiegel kijkt en, ondanks alle verandering, het snelst zijn eigen hoofd herkent tussen dat van vele anderen. Het veranderende lichaam en de opbloeiende gevoelens van verliefdheid zijn natuurlijk niet alleen een bron van verdriet, maar brengt ook spanning, plezier en geluk met zich mee.

Het belang dat de puber hecht aan zijn lichaam en uiterlijk moet vooral gezien worden in het licht van een zeer belangrijk gevoel voor elke puber: het erbij horen! Hierop komen we uitgebreid terug bij de sociaal-affectieve ontwikkeling.

Cognitieve ontwikkeling

Formeel operationele fase:

Volgens Piaget groeit de puber van de concreet-operationele fase wordt bereikt in de

adolescent:

Geheugen:

Het lange termijn geheugen van de puber neemt toe, waardoor de informatie langer bewaard kan blijven. De puber gebruikt meer en betere strategieën om dingen te onthouden.

Vergeleken met basisschoolkinderen nemen pubers kennis beter op. Pubers kunnen al abstracter denken: over mogelijkheden die de werkelijkheid overstijgen. Ze ontwikkelen een mening over allerlei zaken, variërend van milieu en muziek tot asielzoekers en huwelijk.

Pubers kunnen meer dan voorheen alternatieven bedenken en in hypothesen denken (als dan). Ze gaan meer verbanden leggen en hoeven niet meer alles te zien of te horen om te kunnen begrijpen wat er wordt bedoeld. Bovendien kunnen zij problemen uiteenrafelen in verschillende elementen. In de adolescentie wordt deze ontwikkeling voltooid.

De puber is in staat om een redenering op te bouwen en logisch te denken. Je kunt pubers niet meer afschepen met de woorden omdat het gewoon zo moet. Je zult pubers argumenten moeten geven waarom je bepaalde dingen zo aanpakt. Ook zal de pubers graag zijn eigen mening geven. Het is belangrijk dat de omgeving het waardeert dat een jongere zelf eigen mening geven. Het is belangrijk dat de omgeving het waardeert dat een jongere zelfstandig nadenkt en beslissingen neemt, ook al is dat in de praktijk niet altijd even prettig.

Eigen denkwereld centraal:

Bij de puber heeft zijn mening meer het karakter van zich afzetten tegen, en verwoorden hoe hij het niet ziet dan kunnen vertellen hoe het wel moet. Een puber stelt zijn denkwereld ook centraal en is minder dan de adolescent in staat te luisteren naar de mening van een ander en visies te delen. Dit maakt dat sommige pubers zich eenzaam voelen.

In hun handelen zijn pubers nog wel eens tegenstrijdig. Ze klagen bijvoorbeeld over vervuiling door anderen, maar doen het vervolgens zelf. Dit nadenken over zichzelf noemen we zelfreflectie. De puber denkt met name na over het eigen lichaam en het uiterlijk. Op dit punt kan hij wel eens (te) kritisch naar zichzelf kijken.

Sociaal affectieve ontwikkeling

Zelfstandigheid en verantwoordelijkheid:

De puber wil graag op eigen benen staan. Hij maakt zich los van zijn ouders en heeft de mond vol van zelfstandigheid. De puber wil zijn eigen beslissingen nemen en verantwoordelijkheid dragen... als het hem uitkomt! Toch is het belangrijk om hem serieus te nemen en bij de organisatie van allerlei activiteiten te betrekken. Ten aanzien van de zelfstandigheid is de puber nogal wisselen. De ene keer oogt hij behoorlijk zelfstandig, de andere keer leunt hij stevig op zijn ouders, de docent of begeleider. Het ontwikkelingsproces verloopt met horten en stoten.

Het proces van losmaking en volwassenwording kan gepaard gaan met conflicten. Ouders hebben er emotioneel gezien vaak moeite mee hun kind los te laten. Ze durven hun kind bepaalde vrijheden en verantwoordelijkheden (nog) niet te geven. Daarnaast kunnen zij moeite hebben met het feit dat menig puber geen blad voor de mond neemt en te pas en onpas zijn mening geeft. De meest gehoorde zin van ouders met pubers is waarschijnlijk: Het is hier geen hotel! Je komt hier alleen maar om te eten en te slapen!

Toch moeten de problemen die pubers veroorzaken niet overdreven worden. Vanuit de ouders is er steeds meer begrip voor pubers. Met wat meer begrip ontstaat er minder strijd en is er voor de puber minder om zich tegen af te zetten. Uit onderzoek blijkt dat het merendeel van de ouders en jongeren hun onderlinge relatie als positief beoordeelt. Tweederde van de pubers beoordeelt de relatie met de ouders als goed. Slechts zo'n tien procent beoordeelt de relatie met de ouders als negatief. Gemiddeld hebben ouders en pubers 1 a 2 twee keer per week een meningsverschil. De favoriete conflictonderwerpen zijn: huishoudelijke plichten(18%), omgang met anderen(17%) regels en afspraken(12%). De meeste conflicten worden niet als negatief ervaren en kunnen een positieve bijdrage leveren aan de ontwikkeling van de puber.

Eigen identiteit:

Het losmakingproces moet gezien worden als een logische stap in de richting van zelf iemand worden. De puber zet de eerste stappen in de richting van een eigen identiteit. Hij ontwikkelt zijn zelfbeeld. Hij probeert een eigen persoonlijke levensstijl te vinden. Dit doet hij op twee manieren.

Op de eerste plaats probeert hij zich te spiegelen aan mensen uit zijn omgeving. Dit kunnen idolen zijn als popsterren of sporters, of belangrijke leden van de peergroup. De puber wil net zo zijn, er precies zo uitzien, als zijn idool.

Uiterlijk en kleding zijn vaak kenmerkend voor bepaalde peergroups. Het gaat er vooral om, de juiste merkkleding te dragen. Ergens bijhoren, een identiteit hebben, kost tegenwoordig veel geld. De meeste rugzakken moeten van dure merken zijn en zo ongeveer op je kont hangen, anders hoor je er niet bij. Vandaar de vele bijbaantjes die menig puber heeft.

Op de tweede plaats zoekt de puber naar een eigen identiteit door te experimenteren op tal van terreinen. Dit kan betrekking hebben op relaties met vriendjes en vriendinnen, op gedrag als te komen, spijbelen, drinken en roken. Voor het ontdekken van zijn eigen identiteit is het belangrijk dat hij tot op zekere hoogte de gelegenheid krijgt te experimenteren.

Contacten met leeftijdsgenoten-peergroup:

We zien bij de puber dat tegelijk met het lossen worden van de contacten met de ouders, de contacten met de eigen leeftijdsgenoten intensiever worden. De contacten met leeftijdsgenoten, binnen de zogenaamde peergroup worden steeds belangrijker. Hierdoor komt hij in aanraking met ideeën en opvattingen die niet altijd gelijk zijn aan die van zijn ouders.

De peergroup geeft de puber steun, het geeft hem veiligheid, zekerheid en een identiteit. Zeker in een periode die gekenmerkt wordt door veel onzekerheden heeft de puber deze steun hard nodig. Hij wil het liefst echt opgaan in de groep, zich conformeren en niet opvallen. Niet mee willen doen of er niet bij mogen horen kan leiden tot zeer vervelende pestpartijen. De groepsdruk vanuit de peergroup is erg groot. Met name op het gebied van seks en bij het gebruik van alcohol en drugs schikken jongeren zich meer naar de opvattingen van de peergroup dan naar die van de ouders.

Communicatie:

De moderne communicatiemiddelen zijn belangrijke hulpmiddelen om er overal en altijd bij te horen: de mobiele telefoon om te bellen en te sms-en en de computer om te msn-en en te chatten.

Pubers communiceren veelvuldig via internet of profielsites. Op de site willen zij laten zien wie zij zijn. Soms ook behoorlijk uitdagend en provocerend. Ook daar zoeken zij de grenzen op.

Dat dit ook ongewenste reacties oproept, zal duidelijk zijn. Soms raakt een puber verstrikt in het spel en laat zich verleiden tot iets wat hij of zij eigenlijk niet wil. Ook hiervoor geldt dat een goed contact met de puber veel kan voorkomen. Let ook op waar de puber op internet mee bezig is en praat erover.

Het aanpassen aan de groepsnormen is het sterkst in de puberteit en neemt in de adolescentie weer af. De puber moet erbij horen en zal daar veel voor over hebben.

Seksuele ontwikkeling

Verliefd en geaardheid:

Naast het hechter worden van relaties met leeftijdsgenoten ontstaan er ook de eerste serieuze en nerveuze contacten met de andere sekse. Pubers kunnen hevig verliefd zijn. Aan het einde van de puberteit hebben zij een lichamelijk volgroeid lichaam en ervaren dezelfde seksuele gevoelens als volwassenen. Ze gaan hiermee experimenteren en ontdekken wat zij op dit gebied willen en een partner te bieden hebben. Doorgaans ontdekken zij op deze leeftijd hun geaardheid: houden zij van mannen of van vrouwen, wat voor soort seks prefereren ze en hoe kunnen zij contacten leggen. Op deze leeftijd is seks tegelijkertijd nog steeds enigszins taboe.

De laatste jaren beginnen pubers steeds vroeger met het leggen van seksuele contacten.

We geven enkele getallen ter illustratie van het seksueel gedrag van de puber:

Het seksuele ontwikkelingsproces van allochtone jongeren wijkt nogal eens af van dat van Nederlandse jongeren. Van Turkse en Marokkaanse meisjes wordt verwacht dat zij als maagd het huwelijk in gaan. Velen van hen zeggen dat ook te willen. De allochtone jongens ondersteunen dit, maar vinden dat dit niet voor jongens opgaat. Zij zoeken dan ook vaak contact met Nederlandse meisjes om seksuele ervaring voor het huwelijk op te doen.

Opvallen is verder dat allochtonen jongeren meer schuldgevoelens kennen over hun seksueel gedrag en dat hun weerzin tegen condoomgebruik veel groter is dan bij Nederlandse jongeren.

Normovertredend gedrag

Vandalisme en crimineel gedrag:

Om bij de groep te horen, overschrijden pubers vaak grenzen. Binnen de groep willen de pubers indruk op elkaar maken, ze dagen elkaar uit en zetten elkaar aan tot daden die de grenzen overschrijden. Onder druk van de groep kunnen zij overgaan tot het plegen van strafbare feiten. Dit is meestal het geval als er sprake is van een vaste groep waartoe je als individu toegelaten moet worden. Binnen een dergelijke groep is een vaste structuur. Er zijn leiders, subleiders, en meelopers en elk lid heeft zijn eigen rol. Het aspirant-lid moet soms eerst een opdracht vervullen voor hij toegelaten wordt.

De oorzaken van agressie en crimineel gedrag kunnen gezocht worden in de opvoeding of de onderwijssituatie. Zijn de omstandigheden waarin een puber verkeert niet goed, dan kan dit een voedingsbodem worden voor agressie en criminaliteit. Kinderen die een gebrek aan zelfbeheersing hebben, blijken bovendien een grotere kans te hebben om later criminele feiten te plegen.

De politie legt aan pubers en jongeren die criminele feiten hebben gepleegd vaak de keuze van een proces-verbaal of taakstraf voor. Taakstraffen zijn uitgevonden om pubers zo lang mogelijk uit het strafrechtelijk circuit te houden. Zij worden doorverwezen naar bureau HALT (Het Alternatief). Met een taakstraf worden zij in de gelegenheid gesteld om weer iets goed te maken naar het slachtoffer toe en om ervan te leren. De puber kan een werkstraf, een leerstraf of een combinatie van beide krijgen. Bij een werkstraf moet hij tot maximaal 200 uur bij een niet-commerciële instelling werken, bijvoorbeeld in een zorginstelling. Een leerstraf wordt opgelegd om de houding en het gedrag van de puber te verbeteren en zo te voorkomen dat hij in herhaling vervalt.

Ongeveer een derde van de pubers die een strafbaar feit pleegt, kiest voor een taakstraf.

Met een taakstraf bouwen zij geen strafdossier bij justitie op. Willen ze geen taakstraf uitvoeren, dan maakt de politie een proces-verbaal op en meldt dit bij de kinderrechter. In dat geval wordt er wel een strafdossier opgebouwd.

Pubers die in de problemen zitten en in de criminaliteit terecht dreigen te komen, kunnen terecht bij de afdeling Jeugdbescherming van Bureau Jeugdzorg. Hier biedt men pubers tussen de 12 en 18 jaar toezicht en begeleiding. Bureau Jeugdzorg helpt bij het oplossen

van problemen en het verbeteren van de omstandigheden waarin pubers opgroeien. Hiermee probeert ze te voorkomen dat pubers(verder) afglijden naar de criminaliteit.

Alcohol- en drugsmisbruik:

Uit onderzoekcijfers blijkt dat schoolgaande jongeren veelvuldig experimenten met alcohol en drugs. Vaak gaat dit goed en stopt de puber na verloop van tijd. Soms gaat het niet goed en loopt het uit de hand. In dat geval raakt de puber verslaafd, krijgt hij gedragsproblemen of schoolproblemen.

Wat zijn risicosituaties waardoor kinderen drugs gaan gebruiken?

- alcoholgebruik
- veel geld
- ruzie met familie of partner
- mislukkingen
- eenzaamheid

Digitaal pesten:

Er is geen puber meer die geen gebruik maakt van communiceren via sms, de chatbox, of via msn. Via internet of de mobiele telefoon is het erg gemakkelijk om agressief te zijn, elkaar uit te dagen, te dreigen en te pesten. De afstand en het ontbreken van de fysieke aanwezigheid van iemand maakt het

blijkbaar gemakkelijker om te pesten: anoniemer en virtueel. Je zie de ander niet, je kunt anoniem blijven en er is geen direct mondeling contact. Je ziet niet onmiddellijk wat je teweegbrengt. Alsof het niet echt is en een spel. Blijkbaar kan dat iemands slechtere kanten naar boven halen. Het op deze manier misbruiken van internet is dan ook sterk in opkomst. Digitaal pesten noemen we dat.

De adolescent

Lichamelijke ontwikkeling

In dit proces is het lichamelijke volwassen worden voltooid. De laatrijpers halen de vroegrijpers geheel of gedeeltelijk in.

Niet alle adolescenten zijn tevreden met hun uiterlijk en lichaamsbouw. Deze jongeren zijn veel beter met het inschatten van realistische eigen lichamelijkeheid. Ze accepteren en relativiseren bepaalde lichamelijke onvolkomenheden beter. Is een adolescent niet tevreden met het eigen lichaam of heeft hij een psychische problemen, dan kan dit leiden tot anorexia nervosa of boulimia nervosa .

Slapen

Een zestienjarige heeft bijna evenveel slaap nodig als een kind. De slaapstof melatonine in zijn hersenen worden wel twee uur later aangemaakt dan bij kinderen. Vroeg slapen heeft dus geen zin omdat het leven s'ochtends wel weer vroeg begint bouwt een jonge adolescent een slaapschuld op.

Cognitieve ontwikkeling

* Toename langetermijngeheugen

*Voltooiing abstract en kritisch denken

*Interesse in politiek en religie

*Leren keuzes maken

Geheugen

Hersencellen sterven af om ruimte te maken voor leggen van verbindingen, waardoor de adolescent een breder inzicht heeft. Het langetermijngeheugen neemt toe waardoor informatie langer dan voorheen bewaard kan blijven. Er worden meer en betere strategieën gebruikt om dingen te onthouden.

Abstract en kritisch denken

In de adolescentie wordt het proces van abstracter en kritischer denken voltooid. Het grootste verschil met de puber is dat de adolescent onderscheidt kan maken in ideeën en beter zijn mening kan verkondigen. De adolescent is duidelijk in het verkondigen in een mening en blijft volhouden in gelijkheid. Ze kunnen hun standpunten heftig, koppig en uitgebreid met argumenten komen. Het verschil met de puber is dat de adolescenten hun meningen inder centraal stellen en meer horen en nadenken over een mening van een ander. Zij handelen in grote mate.

Denken over politiek en religie

De adolescent raakt hierin geïnteresseerd hij is in staat na te denken over politiek. Hij kan zich verplaatsen in standpunten van politieke partijen en diverse religieuze uitingsvormen. De politieke interesse van de jeugd loopt echter niet over. 20% is hierin geïnteresseerd. Veel geven aan dat religie belangrijk voor hen is. Velen geven aan om ergens in te geloven maar daarbij geen naam aan te geven. Voor islamitische jongeren heeft het geloof een groot betekenis. Een grote groep jongeren zijn nauwelijks geïnteresseerd in de politiek dan zie je een kleinere groep die geneigd is te radicaliseren. Denk aan rechts- of links- extremistische jongeren of fundamentalistische moslimjongeren. Dit stelt de samenleving grote problemen. Het is overigens geen probleem voor adolescenten jongere tieners lijken gevoelig voor deze gedachten. Een kenmerk van radicalisering is dat mensen tot 'dingen' gemaakt worden. Het is makkelijker geweld te gebruiken tegen dingen dan tegen mensen.

Keuzes maken

Jongeren moeten binnen onze huidige complexe maatschappij wel onderscheidend leren denken. Vergeleken met de generatie voor hen hebben jongeren meer vrijheid om hun eigen toekomst te bepalen. De consequenties hiervan zijn dat de adolescent al vroeg gedwongen worden om belangrijke keuzes te maken. Dit kan zijn tussen ; studeren, werk of bepaalde keuzen naar studie.

Sociaal-affectieve ontwikkeling

- *Losmaking van thuissituatie
- *Intiemere contacten
- *radicalisering
- *Experimenteren en identificeren
- *Seksuele volwassenheid

Losmaking van thuissituatie

Het losmakingproces wordt voortgezet.

Veel adolescenten verlaten op een gegeven moment het ouderlijk huis en nemen daarmee letterlijk afstand van de thuissituatie. De adolescent wordt realistischer en standvastiger.

Intiemere contacten

De toenemende stabiliteit van de adolescent is ook te merken aan zijn contacten. Deze krijgen een duurzamer karakter. Dit geldt ook voor de intieme relaties. Ruim de helft van de jongeren heeft op deze leeftijd min of meer een vaste relatie. De adolescenten krijgen steeds meer verantwoordelijkheid gevoel, waardoor ze beter met vaste relaties kunnen omgaan. Het gevoel van uniekheid dat de puber nog heeft, vermindert doordat adolescenten intieme vriendschappen ontwikkelen en ervaren dat er veel gemeenschappelijks is. Hierdoor vermindert het gevoel van eenzaamheid.

Experimenteren en identificeren

De relaties worden stabiel, normen en waarden krijgen een eigen karakter en de identiteitsontwikkeling gaat door. Het experimenteren neemt echter minder extreme en onbezonnen vormen aan dan tijdens de puberteit. De adolescent experimenteert met het gedrag en uiterlijk. Dit is een belangrijke stap naar een eigen identiteit. Adolescenten kiezen mensen die dicht bij hun staan geen popsterren of topsporters. Uiterlijke kenmerken zijn minder belangrijk. Er wordt meer gelet op persoonlijke eigenschappen en sociale vaardigheden. De adolescent gaat minder ver in zijn drang tot aanpassing aan de normen en waarden van een peer group. Hij wil lid zijn van een peer group, maar wil niet opgaan in de groep. Hij wilt juist onderscheiden en zoekt originaliteit. Hij kiest voor zijn eigen ideeën.

Seksuele ontwikkeling en intimiteit

De adolescent is seksueel volledig tot ontwikkeling gekomen. Hij heeft zijn geaardheid en zijn voorkeuren ontwikkeld en de eerste seksuele ervaringen zijn doorgaans al opgedaan. In de relaties die de adolescent aangaat spelen thema's als aantrekken en afstoten en gehechtheid versus drang naar vrijheid een belangrijke rol. Enerzijds is de adolescent zich net aan het losmaken van de thuissituatie en dreigt door een relatie direct weer in een vergelijkbare situatie terecht te komen. Tussen mannen en vrouwen is er een verschil in beleving van de seksualiteit en intimiteit. Mannen leggen de nadruk meer op de seksuele beleving en vrouwen op de gehechtheid en intimiteit. De ontwikkeling van de seksualiteit en intimiteit kan daardoor ook met heftige emoties gepaard gaan zoals verlangen, jaloezie angst en tederheid.